

SZÁZ FELÉ KAPKODVA

Beszélgetés Halász Péterrel

– Kedves Halász Péter! Nemzeti ünnepünkön közművelődési munkásságodért magas miniszteri kitüntetésben részesültél. Barátaid, munkatársaid széles köre – talán Neked van legtöbb barátod a Kárpát-medencei bazában – őszinte elismeréssel köszöntött. Jó alkalom ez a kitüntetés arra, hogy végigtekintsünk gazdag munkásságodon. Annál inkább, mivel az idén, 1999-ben töltöd be hatvanadik évvedet. Kezdjük hát az elején. Miként lesz egy budapesti születésű emberből a falusi néprajz bűvárolója. Sőt, a mezőgazdaság szakembere, ugyanis nem egy kiváló tanulmányodat olvashattuk a falusi gazdálkodás szakkérdéseiről. Mik voltak a pályádhoz vezető élmények, milyen benyomások igazították így a sorsodat?

– Valóban budapesti születésű vagyok, de azon belül Budát, azon belül a Lágymányost tarthatom szülőhelyemnek. Talán ebből is fakad, hogy ifjúkorom óta alapvetően kétféle érdeklődésű vagyok. Gyermekkoromban elsősorban a természet, az élővilág vonzott. A mai új egyetemváros helyén terpeszkedő "lágymányosi puszták"-on a bűbospacsirták és a foglyok fészkelőhelyét figyeltem, a Gellérthegy oldalában a feketerigók fiókanevelését lestem meg, a Schmidt-kertben gyűjtöttem herbáriumom első növényeit. Nagypám Budafoki úti házában erkélyén erdei pintyvet, zöldlúkért tartottam (akkor még szabad volt), fehérgeceket tenyésztettem, fürdőkádunkban (szüleim nagy gyönyörűségére) picókat úsztattam.

Érdeklődésem másik iránya az irodalom felé mutatott, ezt részben szüleimtől kaptam, főként pedig az általános- és középiskolában keltették föl. Itt jegyzem meg, hogy bár nem sok tanárom volt rám nagy hatással, de az a néhány máig ható módon meghatározta sorsomat. Talán jelképezi is iskolánk hatóerejének egy nemzedék alatti változását, hogy amíg az én sorsomra legalább három, de ha jól meggondolom inkább négy-öt tanár volt meghatározó, addig három gyermeknek összesen egy ilyen tanár jutott.

Általános iskolás biológia tanárom, Császár Margit, a természetrajz felé hajlította érdeklődésemet. Mégpedig igen eredményesen, hiszen tizenhét éves koromig ornitológusnak készültem. A Toldy Ferenc Gimnáziumban Molnár László biológiatanárom már praktikusabban nézte ez irányú érdeklődésemet, bölcsen óvott ettől a szakmától, mondván, hogy madarászásból nem lehet megélni. Nem volt nehéz dolga, hiszen ekkor már nyakig benne voltam az irodalomban, verseket, novellákat írtam, nem utolsósorban Kiss István tanár úr irodalmi önképző körében való felolvasásra. Na és ott volt Antal József tanár úr, aki ugyan engem sajnos csak fél évig tanított, de jó néhányunkkal sikerült megszerettetnie a történelmet. Ő ugyanis nem az osztályharcra és a termelőerők fejlődésével untató bennünket, hanem zsebre-dugott kézzel fel s alá járkálva, vagy felülve a katedrára elmesélte a történelmet, mégpedig olyan varázslatosan, hogy mi, tizenöt éves kamaszok tátott szájjal hallgattuk őt. Én legalábbis ez után más érdeklődéssel lapoztam bele a történelembökövekbe.

Hogy a madárcsicsergéses természet iránt vonzó és a szerelmes verseket sorozatban gyártó kamasz diák természetes érdeklődése egy szinttel feljebb emelkedhessék, ahhoz az 1956-os forradalom kellett, amit tizenhat éves fejjel éltem meg Kelemen András barátommal. Pontosan ezekben a napokban kerültem kapcsolatba a népi írók műveivel, mégpedig nagyon sajtóság körülmények között. A tánciskolában szemem vettem egy rendkívül kedves lányra, egyre többet táncoltunk együtt. Egyszer aztán közölte velem, hogy a következő alkalomra nem tud eljönni, mert az édesapja színművének bemutatójára kell mennie. Ki a te édesapád? – kérdeztem Csillától. – Németh László – volt a felelet. Másnap már a fővárosi Szahó Ervin Könyvtár katalógusszekrényei előtt álltam és nagy nyaláb Németh László könyvvel tértem haza.

Innen aztán már nem volt visszaút. A forradalom leverése utáni tehetetlenség érzésére gyógyírt szolgáltattak a népi írók munkái, amelyek felkeltették, vagy talán kifejtették bennem a nemzetért való felelősség érzését. Libényi Jánosról, az 1849. után eszmélő és Ferenc József ellen sikertelen merényletet elkövető csákvári szabólegényről terveztem drámát írni, s eközben történt, hogy a Toldy Gimnáziumban 1957. október 23-án megszerveztük a néma megemlékezést: vala-

melyikünk megkongatta a kisharangot, mire a legtöbb osztályban fölálltunk, s elénekeltük a Himnuszt. Ezen kívül még valami röpcédulázásra is rájötték, amihez szintén közöm volt. Mindez nem tett jót az iskolavezetés rólam alkotott politikai megítélésének.

Mire érettségiznem kellett, magamban eldöntöttem, hogy magyarbiológia szakos tanár leszek, ennek azonban volt néhány akadálya. A kisebbik az, hogy ilyen szakos tanár nem létezik, a nagyobbik, hogy a gimnázium – az ilyen politikai megnyilvánulások miatt – nem javasolt volna a Tudományegyetemre. Kedves emléktű biológia tanárom ösztönzésére jelentkeztem Gödöllőre, az Agrártudományi Egyetemre.

Ez a kettős érdeklődés azóta is végigkíséri életemet. Az Agráregyetemről Veres Péterhez jártunk "szemináriumra", gyönyörűen rajzoló évfolyamtársammal nagypám szülőfalujában Hollókőn gyűjtöttük a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagát a Néprajzi Múzeum pályázatára, orvostanhallgató barátommal antropológiai felmérésnek álcázott falukutatásra indultunk. Úgy készültem az agrármérnöki hivatásra is, hogy én ott a faluban nemcsak a borsó vetésével és a tojás hozam emelésével fogok foglalkozni, hanem lélekben is a falu értelmisége leszek.

Ma már nem tudnám megmondani, hogy véletlenszerű volt-e, de nyilván így volt megírva a sors könyvében, hogy végül is mégsem mezőit agronómus lettem, mert a Kiskunsági Állami Gazdaságból másfél év múltán visszahívtak az Agráregyetem Mezőgazdasági Gépészeti Karának Építészeti Tanszékére, de ott nem sok habér termett számomra, mert a dossziém még emlékezett politikai csínytevéseimre. Öreg barátom, Bocsor Géza bácsi, akitől a kutatás alapjait sajátítottam el, átsegített az Agrárgazdasági Kutatóintézetbe, amelynek akkor Erdei Ferenc volt az igazgatója. Itt dolgoztam huszonhat esztendőn keresztül. Részben Erdei Ferenc hatására, részben saját hajlamaimnak engedve az agrárökonomia területéről egyre inkább a falukutatás, a mezőgazdasági kistermelés, a vidékfejlesztés felé fordultam. Az 1980-as évek végén pedig magától érthető módon, eddigi munkám természetes folytatásaként vettem részt a Magyar Demokrata Fórum agrárprogramjának kidolgozásában.

Intézeti munkám mellett az 1960-as évek elejétől részt vettem a Néprajzi Múzeum önkéntes gyűjtők számára kiírt pályázatain, és a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők szakosztályának munkájában, továbbá a honismereti mozgalomban, melynek keretében 1974 óta szerkesztem a Honismeret folyóiratot. Mindkét mozgalomban nagy-szerű emberekkel ismerkedtem meg, s a szerkesztő munka során igen sokat tanulhattam a hazánk történelmének hajszályokérzetét jelentő helytörténelemből. Az 1980-as évek elejétől a Népművészeti Baráti Kör titkáraként jó néhány tucat hazai és határon túli hagyományörző együttes budapesti fellépését szerveztük barátaimmal, ezek között talán a legemlékezetesebb az volt, amikor a Mátyusföldről – Mézes Rudolf CSEMADOK titkár segítségével – tizenhárom együttest hoztunk át, közönségként pedig többszáz 1947-ben áttelepített egykori mátyusföldi hívtunk. Elsősorban olyan rokonok és szomszédok jöhettek itt össze, akik több mint három évtizede nem találkoztak. Végezetül megemlítem, hogy fiatalok biztatására 1990-ben megszerveztem a moldvai csángók iránt érdeklődő hazai személyekből a Lakatos Demeter csángó költőről elnevezett Egyesületet, amely azóta is rendszeresen tart csángó témájú előadásokat, jelentet meg kiadványokat, s támogatja a Magyarországon és Erdélyben tanuló csángó diákokat.

Életem két szenvedélye tehát, ha időnként szét is vált egymástól, voltaképpen összesodródott, s Németh Lászlóra gondolva elmondhatom, nem csak arra törekedtem, hogy szeressem, amit csinálnom kell, de az is megadatott, hogy olyasmivel foglalkozzam, ami érdeklődésemhez tartozik.

– Falukutatóként egy ideig az országos batóköri Magyar Művelődési Intézet igazgatója voltál. Megbízható ismereteket szerebítettél a népi hagyományokról és a mai falusi közművelődésről. Mi volt a művelődési mozgalom szerepe a régi faluban, gondolkodok az 1945 előtti időkre?

– 1992. április 1-én kerültem a Magyar Művelődési Intézet élére. Andrásfalvy Bertalan kultuszminiszter biztatására pályáztam meg ezt a

posztot, amit három és fél évig töltöttem be. Ez az Intézet 1946-ban jött létre, nem kisebb személyiség, mint Illyés Gyula vezetésével, Magyar Népi Művelődési Intézet címmel. Már akkor felvállaltam a néphagyományok és a falusi közművelődés szolgálatát, pedig akkor még működtek az ezekkel foglalkozó civil szervezetek is.

Persze már a két világháború között felgyorsult a kultúráteremtő paraszti közösség felbomlása. Újszászi Kálmán Sárospatakon, a Sarló mozgalom a Felvidéken, a népi írók kezdeményezése a maradék Magyarországon, Venczel Józsefék Erdélyben – a Trianonban elvesztett államiság helyett – a népiségben vélték megtalálni a magyarság megmaradásának lehetőségét. Németh László egyik színdarabjában ugyan kifigurázta az előítéletes falukutatókat, mégis hallatlanul fontos ismereteket tártak föl azok az írók és szociográfusok, akik a Magyarország felfedezése kötetekben, vagy azokon kívül, láttelepet adtak a magyarságról, elsősorban a magyar faluról. Ezekben az írásokban már érezni lehetett a hagyomány lnyhulásának, nemegyszer deformálódásának – gondoljunk Szabó Zoltán Cifra nyomorúságára – folyamatát. Ugyanakkor Bartók, Kodály, Lajtha és mások gyűjtőmunkája nyomán feltárult a magyar népi hagyománynak egy, a mezőkövesdi ragyogóknál sokkalta mélyebb, színvonalában pedig magasabb rétege is, ami – ha nyomokban is, de már – kezdett megjelenni az iskolákban is. Nagy kár, hogy a II. világháború, még inkább a bolsevik hatalomváltás miatt a magyar falu művelődésének ez a vértőmlesztése megszakadt.

A Magyar Népi Művelődési Intézet is hamarosan átalakult. A "fordulat" után megszüntetett civil szervezetek bűvőhelyévé, más kultúrális területekről kiszorult emberek mentőhelyévé vált. Noha a diktatúra kultúrpolitikáján alapvetően nem tudott változtatni, az Intézmény falai között számos jó kezdeményezés és fontos tevékenység valósulhatott meg. Ha a népi hagyománynak a mögöttünk lévő évtizedekben maradt valami becsülte, az jelentős mértékben ennek az Intézetnek az érdeme. Muharary Elemér, Martin György, Dömötör Sándor, Novák József – hogy csak néhány nevet említsek – őrizték a lángot, s a vezetőknél – Széll Jenő, Vitányi Iván – becsületére legyen mondva, ha takarékra állítva is, de engedték ezt a lobogást.

1992 után ezt a hagyományt igyekeztünk az újjászervezett Magyar Művelődési Intézetben kiteljesíteni: elkezdtük a néphagyománynak az iskolai oktatásban való megvalósítását szorgalmazni, felcvtük a kapcsolatot a határon túli magyar szervezetekkel, segítettük a civil szféra újjászerveződését.

– Miként alakult a falusi közművelődés a diktatúra évtizedeiben? Mennyiben sorvadt el és milyen új erők törték felszínre? Használt-e az öntevékenység, helyi ízlést és igényt kifejező közművelődésnek az olyan feltőlről irányított, politikai tartalmú irányzat, mint a Zászlóknk, Petőfi? Hát a népi kollégiumok mozgalma – még virágkorában – visszabotott-e a falusi közművelődésre?

– A diktatúra idején elsősorban nem azért fagyott be a falusi közművelődés, mert közvetlenül betiltották, hanem mert elszivták a körülötte lévő levegőt. Megszűntek az öntevékenység lehetőségei, a kollektívizálással a falusi lakosságon eluralkodott a félelem, jobb esetben is a közöny. Ebből a szempontból a népi kollégiumok tevékenysége sem volt egyértelműen pozitív, legalábbis pozitív irányzatai nem tudtak beérni és megvalósulni. A népi kollégiumok mozgalma már közvetlenül 1945 után manipulálttá vált, a kommunista párt erőszakoltan radikalizálta, befolyásolta a mozgalomba tartozó fiatalokat, ami ellen-szenvenssé tette őket a mindig konzervatív, visszafogottabb érületű és világnézetű parasztok szemében.

Talán furcsán hangzik, ha azt mondom, hogy a diktatúra (legalábbis ez az ötvenhat puhított) kedvezett a szimbólumokban, jelképek utalásokban ellenálló egyéni alkotások megszületésének, de nem kedvezett a közösségi művelődésnek, különösen nem a hagyományokban gyökerezőknek. Csodóri Sándornak mondta valaki Erdélyben, mikor a székegykapu-állítás elmulásának okát kérdezte: a népnek, uram, hatalmasan elment a kedve az ilyesmitől. Nyilvánvalóan a madár sem énekel olyan lelkesen a kalitkában. A falu régi kultúrája helyett vadonatúj, idegen, művi "kultúrát" igyekeztek az emberekbe sulykolni. Idegen énekeket, idegen táncokat erőltettek rájuk, és elvárták tőlük, hogy lelkesedjenek értük, miközben üttötték, éhezették, kirabolták őket.

Csoda, ha itt-ott maradt valami a hagyományos kultúra emlékeiből a lelkek mélyén.

– Mit jelentett a falusi közművelődésben a Röpülj páva! mozgalom?

Serkentette-e a falu népének művészi önkifejezését, vagy "kirakattá" vált a politikai hatalom szolgálatában?

– Ilyen csodára gondoltam az imént. Mert a Röpülj Páva! mozgalom valóban csoda volt, ahogy hamvaiból újjászülető fönixmadárként föltűnt a magyar kultúra elborult egén. Mércével nem mérhető, hogy milyen része volt a mozgalom sikerében Vass Lajosnak, de biztos vagyok benne, hogy nélküle megközelítően sem lett volna ilyen időtálló hatása. Az ő személyisége hitelesítette még abban a Magyar Televízióban is, ahol máskülönbben nem sokra becsülték a népi-nemzeti értékeket.

Hogyan is kezdődött? Magukat zenetudósoknak álcázó internacionalista muzsikusok föltették a kérdést az újságok hasábjain folyó vitában: Ugyan biza, ki énekel ma még népdalt? És mincljárt meg is válaszolták: Senki! A népdal (legalábbis a magyar) meghalt, legfőljebb néhány öreg parasztasszony dúdolhatja, a fiatalságot a legkevésbé sem érdekli. Talán ez a vérlázító "szakértői" vélekedés is hozzájárult a Röpülj Páva! vetélkedő elindításához. Amelynek során kiderült, hogy a magyar népdal nem hogy nem halt meg, de nagyon is elevenen él, és nem csak az idős parasztok ajkán, de a fiatalok torkában és szívében is. A Röpülj Páva! vetélkedőnek nagyobb sikere volt a televízióban, mint akárhány táncdalversztívalónak.

Kibűjt a szellem a palackból, s mivel nem lehetett visszaparan-csolni, elkezdődött a népdalmozgalom lejárata. A következő vetélkedőt már Röpülj Pulyká"-nak csúfolta a sajtó, Vass Lajost félreállították, az Aranypáva néven meghirdetett vetélkedő szinte üres formáság volt.

A Vass Lajos elindította Röpülj Páva! mozgalom azonban tovább élt, sok-sok településen éledt újjá a népdaléneklési kedv, a minősítő versenyek pedig megerementették a színvonalat. Egy ilyen mozgalom természetesen nem pótolhatja a politika és az idő által szétvert és el-sorvasztott közösségeket, de azok számára, akiknek a népdal éneklése és hallgatása élmény, sokat jelent. 1995 óta pedig a Vass Lajos Népzenei Szövetség igyekszik újra elérni azt a hőfokot, amelyen az egykori Röpülj Páva! versenyek izzottak. Nem is eredménytelenül, immár negyedik esztendője rendezik meg az egész Kárpát-medence népdalénekesi, népdalkórusai és citerazenekari számára színvonalas versenyeket.

– Miként látod a mai magyarországi falu közművelődését? Van-e még egyáltalán? Milyen szintű és jellegű? Mennyiben korszerű? Miben vonzó?

– Az 1990-es évek közepén négy esztendőig voltam tagja a Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakkuratóriumának. Évente több mint ezer pályázatot bíraltunk el, s ebből arra következtethettem, hogy a mai magyarországi falvakban biztató a kisközösségek, közművelődési szervezetek újjáéledése. Persze a negyven esztendő törést nem lehet egyhamar kiheverni. Nincsenek, vagy alig vannak olyan tanítók, tanárok, lelkesek, népművelők, akik az anyatejjel szívták magukba a hagyomány ismeretét és szeretetét, akik hitelesen szervezhetnék a falu közművelődését. Talán a pedagógus- és a népművelő-képzésben kellene elkezdni ennek oktatását, de úgy, hogy leendő falusi pedagógusaink ne csak tantárgyat, le tudandó feladatokat lássanak benne, hanem elsősorban lehetőséget. Az önismeretre, magyarságismeretre, esztétikára nevelés lehetőségét. Számos jele van annak, hogy pedagógusképző főiskoláink tantervében valamilyen formában helyet kap a honismeret, a hagyományismeret, a folklór. Nem rég vettem részt a Budai Tanítóképző Főiskola pályázatának díjkiosztásán. Ezen a pályázaton csaknem száz pedagógus vett részt. Írásban, hangszalagon, videofelvételre mutatták be, hogy miképpen tanítják óvodájukban, általános és középiskolájukban a népzene, a néptáncot, a népszokásokat. Jó érzés volt látni és hallani, hogy mennyi lelemény és hagyomány szeretet van pedagógusainkban. Elgondoltam, hogyha majd nem száz, de ezer és tízezer pedagógus tartja eszével szükségesnek és szívével kívánatosnak, hogy a felnövekvő nemzedék tisztában legyen az öröklött hagyomány jelentőségével, akkor sokkal több eséllyel – és kisebb veszéllyel – vállalhatjuk az Európa intézményeivel való csatlakozást.

– Városainkban egy időben tömeges divattá lett a táncbázak mozgalma, amiben nyilván nemcsak falusi származású fiatalok – és kevésbé fiatalok – vettek részt. Pusztán a párt diktatúra ellen megjelent tiltakozó mozgalom volt-e, vagy csakugyan közvetítette a városi lakosok irányába a népi kultúra értékeit. Kodályt és Bartókot, a néptáncot, a magyar nép lelkiségét?

– A táncbázakban való részvétel valóban a nemzeti ellenállás egyik

formája volt, mint a reformkorban a díszmagyar, vagy az önkényuralom idején a Kossuth-szakáll és az atilla. Divat volt tehát, de – mint Csóri Sándor írta – soha jobb divatot. Mert a táncházmozgalomban való részvétel és ezáltal a magyar népcsoportok iránti érdeklődés erősödése, a határon túli magyarság sorsáért való aggodás elmélyülése számottevő érzelmi gazdagodást jelentett a hetvenes, nyolcvanas évek fiataljai számára. Kallós Zoltán, Martin György és mások gyűjtései nyomán bonaközött ki a táncházmozgalom Budapesten, és érdekes módon, innen tért vissza Erdélybe, került el a Felvidékre, sőt Bécsbe, Svájcba, Németországba is. Aczél György annak idején többször is dicsekedett azzal, hogy az ő idejében virágzott föl a táncházmozgalom. A valóság ezzel szemben az, hogy a táncházmozgalomban megmutatkozó nemzeti ellenállás olyan elemi erővel tört fel a magyar társadalomban, legalábbis annak egy részéből, hogy azt még ő sem tudta elfojtani. Pedig próbálkozott a hatalom, ha nem is nyíltan. Talán egyszer majd előkerülnek az erre vonatkozó dokumentumok is, a magam részéről arra emlékszem, hogy a Népművészeti Baráti Kör rendezvényeit rendőrségi engedélyhez kötötték, amikor a felvidékieket hívtuk meg, beidéztek a XIV. kerületi pártbizottságra, és névtelen telefonálók fenyegettek meg.

A táncházmozgalom jelentőségét három dologban látom. Egyrészt beemelte a hagyományos népi kultúrát a nemzeti ellenállás fegyvertárába, másrészt ráirányította ifjúságunk figyelmét a határokon túli magyar népcsoportok létre és értékeire. Végezetül nem elhanyagolható a táncháznak és kellékeinek izlésformáló szerepe sem: aki megismerte a magyar tánc előkelő mozdulatait, a magyar népdalok ősi, ereszkedő dallamvilágát, díszítőművészetünk színharmóniáját és formakincsét, az egyfajta védelmet kapott a ráözönlő giccs, nyegleség, idegen és talmi értéktelenség ellen.

– *Míg Budapesten, az anyaország egészében a (politikai) ellenállás megnyilatkozása is volt, részben legalábbis, a közművelődés fellendülése, a kisebbségi magyar közösségekben kétségtelenül a nemzetiségi önismeret, vagy nyíltabban szólva: a nemzeti öntudat ébresztője a közművelődés minden ága, formája. Milyen kölcsönhatást tapasztaltál a különböző magyar régiók művelődési mozgalmai között? Szék táncrendje a táncházak "kótelező száma" lett, tudom, de nem egyedül Szék képviselte az erdélyi magyar népi művelődést, és nem csupán Gombaszög a felvidéki magyar népi kultúrát.*

– Én nem választanám el a táncházmozgalom és általában a hagyományos népi értékek iránti érdeklődés nemzeti önismeret és öntudatot ébresztő szerepét határainkon inneni és túli szerepre. Egy kis túlzással azt szoktam mondani, hogy Erdélyben, Kárpátalján, Felvidéken, vagy a Délvidéken könnyebb magyarnak lenni, mint a maradék Magyarországon. Itt ugyanis alkalmas tanárok és mélták híján felnőtt egy nemzedék, amelynek egyszerűen nem volt magyarságtudása, hacsak nem voltak olyan szülei, barátai, esetleg olvasmányélménye alkított és ahonnan megkaphatta volna. Ezzel szemben a határokon túl élők egyetlen percre sem fedkezhetnek meg magyarságukról, hiszen a románok, a szerbek, vagy a szlovákok – finomabb vagy durvább formában – lépten-nyomon figyelmeztetik őket erre. Ettől függetlenül természetesen igen nagy a jelentősége a kisebbségi magyar közösségekben a hagyományon alapuló közművelődésnek. Nem véletlen, hogy Erdélyben, Felvidéken, Bácskában, Bánáiban 1990 után talán még az anyaországinál is erőteljesebben születtek újjá a közművelődési közösségek. Ezért is indítottuk a Duna Televízióban másfél éve a Forrásvidék című műsort, amelynek célja ezeknek a civil művelődési szervezeteknek a bemutatása. Korábban, a Kapcsok műsorban valóban csak egy-egy markáns vagy hatékonyan képviselt tájegység vált közismertté a magyar régiók közül, de éppen a közművelődési szervezetek sokszínűsége mutatja, hogy minden kistájnak, településnek megvannak a maga értékei, s az ott lakóknak elsősorban ezekhez kell kötődniük, ezeket kell szolgálniuk. A határainkon túl nemzetiségi sorban élő magyarság számára ezek a civil kulturális szervezetek annál is inkább fontosak, mert ott – a tömbben élő magyarság vidékeitől eltérően – nincsenek meg a magyar művelődés intézményi feltételei. Egy dévái, brassói, kassai vagy munkácsi művelődési ház nem szolgálja egyértelműen a magyar közművelődést. De a sok-sok civil szervezet esetenként még az intézményi háttér bizonyos elemeit is felvállalhatja.

– *A népi mozgalmak, a közművelődési események jó "előkészítői"*

voltak a nemzet újra összeforradó lelki-szellemi egységének. Hiszen egy nyelv, egy kultúra, azonos történelmi tudat, még Trianon ellenére is. Tudatosodott-e közvéleményünkben ez a serkentő, megőrző szerep? Folyik-e kutatás ennek feltárására?

– Hogy kutatás folyik-e a Kárpát-medencei magyarság kultúrája egységének kimutatására és annak kiderítésére, hogy ennek a kultúrának milyen a magyarságot megőrző szerepe, nem tudom, de a Magyar-sággkutató Intézetben jelentek meg erre vonatkozóan tanulmányok. Az azonban egyértelműen tudom és vallom, hogy erőszakosan és mesterségesen meghúzott politikai határokkal föl lehet darabolni a nemzetet, ketté lehet osztani történelmi megyéket, szét lehet forgácsolni hagyományos régiókat, de a nemzet történelmét, kultúráját nem lehet fölosztani. Ennek a gondolatnak a jegyében szerkeszttem 1974 óta a Honismeret folyóiratot, ezért igyekeztem és igyekszem ma is kialakítani és működtetni a Magyar Művelődési Intézet kapcsolatát a határon túli magyar művelődési közösségekkel, és ezért mondtam ígért, amikor 1997-ben Sára Sándor a Duna Televízióba hívtak. A Deák Ferenci bölcsességet – miszerint amit balsors és erőszak elvesz a nemzettől, azt jó szerencse még visszaadhatja, de amiről a nemzet, félve a megpróbáltatásoktól, önként lemondott, az örökre elveszett – úgy igyekszem érvényesíteni a magam munkájában, hogy gondolkodásomban, ha csak lehet, nem veszek tudomást a trianoni határokról. A történelem, a művelődés összetartó, nemzetet megtartó szerepe elsősorban érvényesül a Duna Televízióban, s ha kényszerűen is tudomásul kell venni, hogy az "értékek televíziójára" a maradék Magyarországon ma még jóval kevesebben kíváncsiak, mint az értéktelenebbekre, tudjuk és érezzük, hogy a határon túli, különösképpen a Királyhágón túli és a Lajtán túli magyarságnak rendkívül sokat jelentenek a Duna Televízió műsorai. Észembe jut, hogy a – nem véletlenül – Kapcsoknak nevezett műsorunk egyik nézője azt írta Norvégiából: "Önök nem is tudják, hogy mit jelent egy Norvégiába szakadt magyarnak Ady Föl, föl dobott kö kezdetű versét hallani."

– *Tevékenységed fontos területe volt és maradt a moldvai csángóság életének kutatása, elsősorban a legelbanyagoltabb ág: a gazdasági élet jellemző vonásainak feltárása. Egyben a veszni hagyott moldvai magyar helynevek összegyűjtése. Mit végzett el a kutatás – a nyelvészekén kívül – a csángó élet feltárásában és mi maradt elvégezni való munka ezen a téren?*

– Életem nagy ajándékának tartom, hogy az 1960-as évek közepén megismerhettem a moldvai csángómagyárokat. Azóta foglalkozom hagyományos műveltségük és történelmük kutatásával. Ugyanakkor életem nagy tragédiája, hogy ezzel a témával csak szabadságom kurta időszakaiban tudtam foglalkozni.

Hogyan is jutottam el hozzájuk? Az 1960-as évek elején magyarországi barátaim révén jó néhány marosvásárhelyi orvostanhallgatóval ismerkedhettem meg, akik diplomaosztás után a román nemzetiségi politika száműzöttjeiként a Regátban kaptak állást. Közülük néhányan Bákó megyei városokba, vagy éppenséggel csángó falvakba kerültek. Őket meglátogatva találkoztam először csángó emberekkel, és amikor a Magyar Néprajzi Atlasz munkálatai elkezdődtek, néhányad magammal vállalkoztam moldvai településeken való gyűjtésre. Talán az is a véletlen műve, hogy édesanyámék háza éppen szomszédos volt Domokos Pál Péterével, én pedig egy osztályba jártam Péter bácsi Ádám fiával. Tehát amikor a szakirodalomban utánanéztem a csángóknak, rövid út vezetett e nélkül sorsú népcsoport "vándorpostolójának" is nevezett Domokos Pál Péterhez.

Az elmúlt több mint harminc esztendő alatt Moldvában elsősorban a tárgyi néprajzhoz tartozó témakörökben gyűjtöttem és publikáltam. Nagyobb tanulmányom szól a kendermunkájukról, a szőlőkultúrájukról, a hagyományos teherhordás különböző formáiról, állattartásuk néhány vonatkozásáról, de rövidesen megjelenik Kolozsváron a tavaszi ünnepkörhöz tartozó szokásviláguk feldolgozása is. Sok faluban gyűjtöttem a helynévanyagot (ezek közül hét településé meg is jelent), ez a szókincs egyrészt nyelvészeti szempontból értékes, másrészt odakerülésük körülményeit bizonyítja, hiszen a helyeknek az elsőként odakerülő nép ad nevet. Óriási anyagom van a csángó települések történetéről is, ezekből készítem a Katolikus Lexikon és az új Révai Lexikon csángó szócikkeit.

A moldvai csángómagyarak kultúrájával kapcsolatosan igen sok az elvégzendő munka. Az a bizonyos sokat emlegetett "24. óra" most már nem csak azért következik be, mert a csángók rohamosan vesznek anyanyelvüket, de azért is, mert az utóbbi évtizedek életforma válto-

zása, ha megkésve, de náluk is szétverte a falusi közösségeket. 1994-ben egy tanulmányban számbavettem a moldvai csángók néprajzának kutatásában elért eredményeket és gyűjtőfeladatokat. Kiderült, hogy szinte semmit sem ismerünk az úgynevezett ösfoglalkozások területeiről, mint a gyűjtőgetés, a halászat és a vadászat, de alig jelentek meg publikációk az állattartás, a földművelés, az árucserre, a piacozás témaköréből. Igen keveset tudunk ünnepeikről, a gyermekjátékokról, társadalmi rétegződésükről. Most, amikor szóba került egy csángó lexikon összeállítása, derült ki, hogy – népzenejük, népdalaik, építkezésük, díszítő művészetük és a népi mesterségekhez tartozó tevékenységük feltérképezett, s ezen kívül – milyen sok felhárított jellemzi a moldvai csángók hagyományos kultúrájának eddigi kutatását.

Remélem, ha néhány esztendő múlva nyugdíjba megyek, nem csak több időm jut a moldvai csángókra, de földrajzilag is közelebb kerülhetek hozzájuk.

– *Hízel-e a csángók magyar jövőjében?*

– Kodolányi János írta valahol, még az 1940-es évek elején, hogy ha logikusan végiggondoljuk történelmünket, akkor rájövünk, hogy a magyarságon csak a csoda segíthet. De aki nem hisz a csodákban – teszi hozzá –, annak nincs közöttünk helye. Így vagyok én is a csángók magyar jövőjébe vetett hittel. Hiszen tudjuk, hogy a több mint 250 ezernyi moldvai katolikus közül – akik csaknem mind magyarok, vagy magyar származásúak – ma már csak mintegy hetven-nyolcvan, talán százazren tudnak magyarul. Moldvában azonban nem egyetelműen érvényes Széchenyi mondása: "Nyelvében él a nemzet". Náluk ugyanis a római katolikus valláshoz való tartozás jelenti az identitás fő ismérvét. Tehát azok a katolikusok, akik ma már nem beszélnek egykori anyanyelvüket, azok sem tartják magukat románoknak (Moldvában még ma is oláhnak nevezik őket minden pejoratív él nélkül), mert azok a görögkeleti valláson lévők. Másrészt tudjuk, hogy a magyarul még beszélő egyharmad rész sem a mai irodalmi nyelvet beszéli, anyanyelvi iskolák és papok hiányában egy nyelvújítás előtti, a Román környéki csángóknál pedig annál is régebbi tájnyelvet használnak. Őket hallva úgy érezhetjük, mintha századokkal ezelőtti okleveleink, régi kódexünk szóvalnának meg. Az a fajta nemzettudat sem jellemző rájuk, ami a Kárpát-medencén belül élő magyarságnál jórészt a XVIII-XIX. században jött létre, hiszen amikor ők a XIII-tól a XVIII. századig bezáróan mai lakóhelyükre kerültek, a nemzeti identitásnak ez a formája még nem alakult ki.

A moldvai csángókkal való foglalkozás tehát kétféle feladatot jelent, egyszerre kell gyűjteni (hogy megmentsük) művelődéstörténeti értékeiket, valamint erősíteni bennük a magyarságtudatot, a magyarsághoz való tartozást. Erre 1990 óta ha nem is ideálisak, de a korábbi évtizedekhez, sőt évszázadokhoz képest sokkalta jobbak a feltelemek. 1990-ben Sepsiszentgyörgyön szerkesztett csángó újság – *Moldvai magyarság* – jött létre (sajnos 1998 óta szünetel a megjelenése), moldvai csángók számai vagy talán ezrei jöttek és jönnek Magyarországra dolgozni, több száz fiatal tanult és tanul magyarországi és erdélyi magyar iskolákban, s a moldvai csángók hátrányos helyzetének híre immár eljutott az Európai Unió legmagasabb fórumaihoz is.

A csángók magyar jövőjének csodájában tehát elsősorban azért hiszek, mert remélem, hogy hamarosan létrejön egy belőlük származó értelmiségi réteg, mégpedig olyan, amelyik nem felejt el honnan jött, és az értelmiségi léthez tartozóan az értük való szolgálatot is vállalja.

– *A Duna Televízió szerkesztőjeként mit tehetsz a magyar közművelődés sorsáért, továbbéléséért, a csángók megmaradásáért?*

– A Duna Televízió életem egyik nagy vállalkozása. Nem mondom, hogy maradéktalanul örömem telik benne, hiszen ötvenhét évesen kellett egy újszólván teljesen új munkaterületet megismernem, új műfajjal, új szaklefejezéssel együtt, nem is beszélve a vadonatúj kollégákról. De semmi esetre sem bántam meg, hogy hallgattam Sára Sándor hívó szavára.

A közművelődési és a vallási műsorok készülnek az általam vezetett főszerkesztőségben. Már idejövetelem előtt műsorvezetője voltam a Kapsok című műsornak, amely a határon túli magyar tájegységek, néprajzi csoportok művelődéstörténeti emlékeit, kulturális hagyományait mutatta be, jelenlegi helyzetük felvillantásával. Óriási élmény volt végigjárni azokat a tájakat, amelyek nagy részét korábban csak a néprajzi szakirodalomból ismertem, de talán még nagyobb öröm volt találkozni azokkal az emberekkel, akik ezeken a közigazgatási és infrastrukturális szempontból gyakran eldugott, istenhátamögötti vidékeken végvári vitézekként őrzik a magyar kultúrát és identitást. A magyar

közművelődés szolgálatára másfél esztendője létrehoztuk a Forrásvidék című műsort, amelyben részben hazai, főként azonban határainkon túli civil kulturális szervezetek tevékenységét igyekszünk bemutatni. Ezekre a szervezetekre a kisebbségi sorban élő magyarságnak rendkívül nagy szüksége van, hiszen náluk nincsen, illetve csak elvétve van meg a magyar művelődés intézményi háttere. Jóleső érzés látni, hogy az elmúlt évtizedben milyen gyorsan szaporodtak ezek a civil szervezetek, egy részük a szó legszorosabb értelmében a semmiből keletkezett, más részük pedig úgy, hogy számottevő hagyományokkal rendelkező, de a diktatúra időszakában betiltott szervezetek alakultak újjá, és próbálnak dolgozni rendkívül nehéz körülmények között. Biztos vagyok benne, hogy a Duna Televízió képernyőjén való bemutatkozás jó szolgálatot tesz e szervezetek ismertségének. Pontos, hogy lássák, máshol hozzájuk hasonlóak miként boldogulnak, miként oldják meg feladataikat, miként tudnak közösségeket formálni.

Szegény csángókkal úgy vagyok, mint a gyermekeimmel, nem szívesen protecsálnám őket. A Magyar Művelődési Intézetben is inkább kevesebbet foglalkoztam a moldvaiakkal, nehogy szememre hányják elfoglaltságomat. Itt a Duna Televízióban sem nagyon erőltettem a csángókat, inkább más szerkesztőségek ilyen témájú munkáját segítettem. De azért a Forrásvidékben bemutattuk a bákói csángó szervezet tevékenységét. Nagy szerencse, hogy 1999. szeptemberében a Duna Televízió vezetősége elnökösköztöl és alelnökösköztöl ellátogatott Moldvába, és ott találkoztam nem csak a bákói Csángó Magyarok Szervezete vezetőivel, hanem Lujzi Kalugar, Pusztina, Lészped, Klézse, Somoska és Trunk csángó lakosságával is. A beszélgetések során felmerültek mindazok a problémák, amik akadályozzák, hogy a moldvai csángók nézzék, nézhessék a Duna Televízió műsorait: kezdve a parabolaantennák kevés számától egészen addig, hogy a nyelvújítás előtti – és anyanyelvi iskolák hiányában konyhanyelvvé degradálódott – magyar beszélő csángók közül csak kevesen értik a magyar irodalmi nyelven készült műsorokat. Elhangzott az is, hogy jó lenne, ha a hét, vagy akár a hónap bizonyos órájában kimondottan a csángók számára készült műsorok lennének. Erre azonban a Duna Televízióban jelenleg nincs lehetőség. Amit tehetünk, az egyrészt az, hogy a Duna Televízióért Alapítvány igyekszik minél több parabolaantennát Moldvába juttatni, és támogatja, hogy egy-egy parabolaantennáról "mini-kábel" hálózaton keresztül több családhoz is eljuthasson a műsor; másrészt, hogy minél több műsorban foglalkozunk a moldvai csángók kultúrájával és jelenlegi helyzetével. Ennek értelmében tervezünk egy olyan Fórumot, melynek során egyházi szakemberek beszélnek meg, hogy milyen akadályai és lehetőségei vannak és lehetnének annak, hogy a moldvai csángók templomaikban – hetente vagy akár havonta egyszer – magyarul hallgathassák Isten igéjét. Jövő év elejére pedig egy olyan tematikus estét készítek elő, amelyen a csángó kérdés lesz napirenden. De elmondhatom azt is, hogy pl. a Híradó szinte hetente számol be a klézsei magyaróra bevezetése körüli huzavonákról, hogy a bukaresti központi kormányzat érvényt tud-e szerezni deklarált szándékának egy megyei tanfelügyelvével szemben.

– *Társadalmi megbízatásaid is kapcsolódnak hivatásodhoz és önként vállalt feladataidhoz: 1974-től folyamatosan szerkeszted a helyi történetészek minél rangosabbá váló folyóiratát, a Honismeretet, a Népművészet Baráti Körének titkára vagy, a Magyar Néprajzi Társaság szakosztályelnöke, és nem utolsósorban, a Lakatos Demeter Egyesület titkára. Milyen feladatokat rónak rád ezek a tisztségek? Miként teszel eleget nekik?*

– Hát igen! Időnként úgy is érzem magam, mint a maroknyi ozorai huszár valamelyike, aki, mint tudjuk, ágyútól-ágyúig szaladgálva próbálta elhíttetni az ellenséggel, hogy sokan vannak.

A Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályában teret és alkalmat igyekszünk teremteni azoknak a nem hivatásos néprajzi gyűjtőknek, akik nélkül a néprajztudomány nem, vagy csak igen nehezen tudná összegyűjteni és megőrizni a magyar népi műveltség rohamosan fogyó és porladó emlékeit. Sajnos a mozgalom háttérintézménye, a Néprajzi Múzeum egyre kevésbé tartja jelentősnek az önkéntes gyűjtők sok százas táborának munkáját, márpedig összefogásukat, képzésüket, tanácsokkal, útmutatókkal való ellátásukat csak egy intézmény láthatja el megfelelő módon. De azért rendszeresen teremtünk ezeknek a lelkes gyűjtőknek megszólalási lehetőséget, és két évente megszervezzük az önkéntes gyűjtők országos találkozóját, amely továbbképzési alkalom is számukra. Öröndetes, hogy ezeken a találkozókon egyre többen vesznek részt a határokon túlról, különösképpen Erdélyből.

A Népművészeti Baráti Körnek elsősorban a nyolcvanas években volt jelentősége, amikor állami intézmények még nem vállalták, vagy nem vállalták fel a határokon túli magyar népdalkörökkel, tánc-csoportokkal való kapcsolattartást. Mi egyetlen fillér nélkül, jó néhány tagunk áldozatos munkájával csaknem száz hazai, de főleg határon túli magyar hagyományörző csoportot hívtunk el Budapestre, és megszerveztük, hogy találkozhassanak a tájajukról elszármazottakkal, akiknek a szíve a fővárosban élve is megdobban az egykori szülőföld dalainak, zenéjének hallatán. Tardoskeddtől Csíkszeredáig, Ipolyvábótól Lendváiig, az Al-dunai Székelykevédtől a Garam-menti Bényig több ezer, az elszakított területeken élő népdalénekesnek, néptáncosnak és muzsikusnak teremtettünk lehetőséget a magyarság fővárosában való fellépésre. 1990. után különböző művelődési intézmények és más kulturális szervezetek is föl vállalták ezt a munkát – talán kevesebb lelkesedéssel, de szakszerűbben és főként több pénzzel –, így a Népművészeti Baráti Kör ma már csak takaréklángra állítva lobog. Emlékezetes rendezvényeink voltak még azok a szeptemberenként megrendezett Kodály Emléktúrák, amelyek során Pásztótól Gyöngyösig végigjártuk azt az útvonalat, amelyet a húszas években Kodály évente többször is megtett. Erről, Kodály nyomában címmel film is készült.

A Honismeret folyóirat szerkesztése hallatlanul sok energiámat igénybe vette, ha nem ezzel foglalkozom, bizonyára jóval több tanulmányt és könyvet írhattam volna eddigi életemben. Ha utána gondolkodom, az eltelt több mint huszonöt év alatt ez mintegy ötvenezer kézirat oldal átolvasását és legalább ugyanilyen terjedelmű korrektúraszöveg átjavítását, tördelését jelentette. De egyáltalában nem sajnálom az erre fordított időt és energiát. A Honismeret huszonhét évfolyamának szerkesztése közben nagyszerű emberekkel ismerkedtem meg, olyanokkal, akik határainkon innen és túl nem csupán szaktörténészként, néprajzusként, nyelvészként, műemlékvédő szakemberként közelítenek egy-egy témához, de a honismereti mozgalomhoz méltó módon a magyarság sorskérdését látják benne. Igen sokat tanultam az átolvasott kéziratokból, még azokból is, amelyek végül is nem kerültek közlésre. A diktatúra időszakában, bár a Hazafias Népfront bizonyos mértékben védelmet nyújtott, mindig a mindenkorai lehetőségek határain mozogtunk. Mindössze egyszer zúzták be folyóiratunkat, büszke vagyok rá, hogy éppen egy Trianonnal foglalkozó írás miatt.

1990. óta kitáguló lehetőségekkel szerkeszthetem a Honismeretet, nyíltan föl vállalva azt a mindenkor is vallott elvet, hogy a magyar történelem és a magyar művelődés határai nem azonosak a politikai határainkkal.

A Lakatos Demeter Egyesületben alig tíz esztendeje tevékenykedem, és úgy érzem, ez alatt az idő alatt sikerült összefognunk azokat, akik Magyarországon érdeklődnek a moldvai csángómagyarok iránt, és többé-kevésbé hajlandók is értük valamit tenni. Az egész országból több mint kétszáz tagunk van, akik közül havonta rendszeresen összejön vagy negyven-ötven, meghallgatni egy-egy tagtársunk, vagy meghívott vendégünk előadását a csángók történelmének, kultúrájának vagy jelenlegi helyzetének egy-egy kérdéséről. Tudományos ülést rendeztünk Domokos Pál Péter 90. születésnapjára, melynek anyagát "Mégfog vala apóm sokszor kezemtül..." címmel meg is jelentettük. Újkígyóson tanácskozásunk volt a csángók mai sorskérdéseiről, ennek anyagát a Csángó Füzetek második számában közöltük, a füzet első száma a moldvai magyarokkal foglalkozó publikációk bibliográfiáját tartalmazza. Szükség lehetőségeink ellenére anyagilag is támogattuk és igyekszünk is támogatni a Magyarországon, de különösen az Erdélyben tanuló csángó diákokat, de más segítséget is nyújtottunk nekik: néhányan közülünk rendszeresen korrepetálták a Nemzetközi Előkészítőben tanuló, s az anyanyelvi oktatás hiányát mérhetetlenül nagy erőfeszítéssel pótolni igyekvő moldvai diákokat. Örömmel mondhatom, hogy Egyesületünket ma már széles körben ismerik, együttműködésünket olyanok veszik igénybe, mint a Határon túli Magyarok Hivatala, vagy az Európai UNIO Közép-Európa kisebbségével foglalkozó szakemberei.

Mindazt – és még számos fontos dolgot – amit ezekben a civil szervezetekben segítő társaimmal együtt sikerült megvalósítanunk, ha nem is elegendőnek, de soknak is tekinthetném, s akár elégedett is lehetnék velem. A valóság azonban, hogy korántsem vagyok az. Az ilyen százféle kapkodó életnek ugyanis az a hátránya, hogy az ember sehol sem tud eleget teljesíteni. Ezért valójában nagyon is elégedetlen vagyok magammal, s hiába igyekszem naponta tizenhat-tizennyolc órát dolgozni, úgy érzem, hogy sokkal többet kellene tennem, mind a lehetőségeikhez, mind pedig a feladatokhoz mérten.

– Ha léteznék a nemzet nagy "emlékkönyve" – miért is nincs? – mit írnál be emberi és magyar bitvallásodképpen?

– Legszívesebben Szabó Dezső hitvallását vésném ebbe a "nemzeti emlékkönyvbe": "Minden magyar felelős minden magyarért!". S a magam részéről ki is egészíteném: nem vagyunk olyan sokan ezen a világon, hogy akárcsak egyetlen magyarról is lemondhatnánk. Hát még egy akkora népcsoportról, mint a moldvai csángómagyaroké, akár úgy is, hogy engedjük kihullani őket az emlékezetünkben.

Beke György

